

WYSIŁEK MOBILIZACYJNY NARODU POLSKIEGO
W LATACH 1944—1945

I

Wkład ludowego wojska polskiego w dzieło zwycięstwa nad hitlerowskimi Niemcami uwarunkowany był wysiłkiem mobilizacyjnym narodu polskiego. Wysiłek ten miał różnorodny charakter i różnorakie formy. Złożyły się nań: rekrutacja ludzi, pobór koni, dostawy wozów, uprzęży oraz środków wyposażenia i zaopatrzenia. Przejawił się on również w tych przedsięwzięciach i poczynaniach, które doprowadziły do uruchomienia zakładów przemysłowych, pracujących w 1944—45 r. przede wszystkim na potrzeby wojska i frontu, pozwoliły na sprawne wykorzystanie polskich szlaków komunikacyjnych, zapewniły porządek i spokój na zapleczu frontu. Ziemie polskie reprezentowały dość poważny potencjał ludnościowy i gospodarczy. Jego wszechstronne wykorzystanie rokowało wzrost sił antyhitlerowskiej koalicji. We wzroście tym zainteresowany był zwłaszcza Związek Radziecki i odradzające się państwo polskie. Szło przeciw o możliwie szybkie i pełne rozbicie hitlerowskich Niemiec¹. Ocena rozmiarów wysiłku mobilizacyjnego narodu polskiego w latach 1944—1945 oraz stopnia wykorzystania potencjału ludnościowego i gospodarczego ziem polskich, stanowi zatem interesujące zagadnienie, zwłaszcza jeżeli dokona się jej na tle ówczesnych możliwości kraju. Należy tu mieć przede wszystkim na uwadze ogromne zniszczenia i straty, jakie poniosła Polska w latach 1939—1945.

Z szacunków, dokonanych przez Biuro Odszkodowań Wojennych wynika, że Polska utraciła ponad 6 milionów ludzi, tj. około 22% swoich obywateli². Największe przy tym pod względem procentowym straty dotknęły ludzi młodych i w sile wieku; miało to szczególne znaczenie z punktu widzenia możliwości mobilizacyjnych kraju. Przy ich ocenie pamiętać też trzeba, że w czasie okupacji wywieziono w głąb Rzeszy olbrzymią masę ludzi młodych, że w toku kampanii 1939 r. trafiła do niewoli niemieckiej znaczna część żołnierzy polskich, bardzo wielu zaś z nich i wiele młodzieży różnymi drogami trafiło do polskich sił zbrojnych na emigracji. Przepuszczalnie na terenach wyzwolonych w 1944 r. mieszkało ok. 5,6 miliona ludzi. Określony tym szacunkiem potencjał ludnościowy warunkował w głównej mierze możliwości mobilizacyjne w 1944 r.³

¹ T. Jędruszczak, *Polska Ludowa w wojnie z hitlerowskimi Niemcami w latach 1944—1945* (w:) *20 lat Ludowego Wojska Polskiego, II sesja naukowa poświęcona wojnie wyzwolenczej narodu polskiego 1939—1945*. Warszawa 1967, s. 438.

² *Sprawozdanie o przedmiocie strat i szkód wojennych Polski w latach 1939—1945*. Warszawa 1947; por. J. Szafrński, *Straty Polski w II wojnie światowej* (w:) *Straty wojenne Polski w latach 1939—1945*. Poznań—Warszawa 1960, s. 38.

³ Jesienią 1944 r. napływały uzupełnienia z zachodnich połaci Ukrainy, Białorusi i z Litwy.

Na potencjale mobilizacyjnym kraju w sposób zasadniczy odbijały się również ogromne zniszczenia gospodarki. Straty rolnictwa na obszarach wyzwolonych w 1944 r. kształtowały się w granicach od kilkunastu do kilkudziesięciu procent. Ponad 117 tys. zagród wiejskich uległo tu zniszczeniu.

Zmniejszył się w porównaniu z 1938 r. stan pogłowia zwierząt hodowlanych: koni o 40%, bydła o 50%, trzody chlewnej o ponad 60%. Zmalała powierzchnia upraw i znacznie obniżyła się wydajność z hektara. Zbory czterech podstawowych zbóż i ziemniaków spadły o prawie 58%. Na obszarach centralnych i zachodnich, wyzwolonych w 1945 r., zniszczenia kształtowały się w podobnych rozmiarach.

Zniszczenia w dziedzinie przemysłu były jeszcze poważniejsze. Na terenach wyzwolonych w 1944 r. wynosiły one według dobrze uzasadnionych szacunków: przemysł metalowy — 70—80%, przemysł włókienniczy Białegostoku 70—90%, przemysł garbarski 80%, przemysł naftowy 30%. Poważne a dla gospodarki szczególnie dotkliwe szkody dotknęły bazę energetyczną wyzwolonych ziem wschodnich. Dewastacja linii wysokiego napięcia sięgała tu 50—60%. Straty w dziedzinie przemysłu, zanotowane na obszarach wyzwolonych w 1945 r., były również bardzo wysokie. W zakresie zdolności produkcyjnej różnych gałęzi przemysłu przedstawiały się następująco: zakłady energetyczne 41%, zakłady hutnicze około 40%, zakłady przemysłu metalowego około 60%, przemysłu chemicznego około 70%.

Bardzo dotkliwe straty poniosła także komunikacja. Około 25% linii kolejowych było zniszczonych, a 50% unieruchomionych z powodu zniszczenia mostów i urządzeń stacyjnych. Środki transportu drogowego uległy prawie całkowitemu zniszczeniu. Urządzenia pocztowej sieci komunikacyjnej były zdewastowane w 80%⁴.

II

Na przełomie drugiej i trzeciej dekady lipca 1944 r. rozpoczęło się wyzwalenie ziem polskich okupowanych przez niemieckie siły zbrojne i policyjne. W dniach 17—18 lipca wojska 1 Frontu Ukraińskiego, dowodzone przez marszałka Iwana Koniewa, sforsowały górny Bug i wkroczyły na teren Rzeszowszczyzny oraz południowej Lubelszczyzny. Stworzyło to dogodne warunki operacyjne dla wojsk 1 Frontu Białoruskiego, które 20 lipca sforsowały Bug w średnim jego biegu i wkroczyły na terytorium Polski. W wyniku operacji zaczepnych, przeprowadzonych od lipca do września 1944 r. przez wojska obu wymienionych Frontów, wyzwolone zosały wschodnie obszary ziem polskich⁵. Na obszarach tych położone zosały zręby odradzającego się państwa polskiego. Dokonało się tu również: zespolenie polskich formacji wojskowych utworzonych w Związku Radzieckim⁶ z polskimi partyzanckimi oddziałami Armii Ludowej w jed-

⁴ K. Kersten, *Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego, 22 lipca — 31 grudnia 1944*. Lublin 1965, s. 133 nn.; W. Jurgielewicz, *Organizacja Ludowego Wojska Polskiego (2 lipca 1944 — 9 maja 1945)*. Warszawa 1968, s. 71 nn.; Szafranski, *o.c.*, s. 50 nn.

⁵ T. Rawski, Z. Stapor, J. Zamojski, *Wojna wyzwolenicza narodu polskiego w latach 1939—1945*. Warszawa 1963, s. 432 nn.; B. Dolata, *Wyzwolenie Polski 1944—1945*. Warszawa 1966, s. 11 nn.

⁶ Formacje utworzone na terytorium Związku Radzieckiego stanowiły 1 Armię Polską, w której szeregach w przeddzień scalenia w oddziałami Armii Ludowej, służył 100 777 żołnierzy; *Organizacja i działania bojowe ludowego Wojska Polskiego w latach 1943—1945*, t. I. Warszawa 1958, s. 104.

nolite odrodzone Wojsko Polskie⁷. Nastąpiło to na mocy ustawy Krajowej Rady Narodowej z 21 VII 1944. Zgodnie z tą ustawą powołane zostało również Naczelne Dowództwo Wojska Polskiego, które spełniało jednocześnie funkcje resortu obrony narodowej Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego⁸.

Plan rozbudowy wojska był oparty na wzorach radzieckich i został opracowany przy ścisłym współudziale Sztabu Generalnego Armii Radzieckiej. Przygotowano go zgodnie z koncepcją, której myśl przewodnią stanowiło dążenie do ukształtowania Wojska Polskiego jako siły zbrojnej, zdolnej do realizacji samodzielnych zadań operacyjnych. Pod względem struktury organizacyjnej oraz liczebności wojsko polskie miało być odpowiednikiem jednego radzieckiego wyższego związku operacyjnego zwanego frontem. W nomenklaturze sztabowej miało być ono określane jako Front Wojska Polskiego. Zgodnie z opracowanym planem w skład Wojska Polskiego miały wchodzić: 3 dowództwa armii wraz z jednostkami dowodzenia i obsługi, 15 dywizji piechoty, 3 korpusy pancerne, 15 brygad artylerii, 2 dywizje artylerii, 1 korpus lotniczy, 3 brygady saperów, 3 brygady zaporowe, 3 dywizje artylerii przeciwlotniczej, 3 brygady pancerne, 3 pułki czołgów ciężkich, 4 pułki łączności i 50—60 szpitali polowych⁹.

Podstawę prawną mobilizacji rezerw ludzkich stanowił dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z 15 VIII 1944. Do służby wojskowej zostali powołani: mężczyźni urodzeni w latach 1921—1924, oficerowie rezerwy, oficerowie byłych tajnych organizacji wojskowych, oficerowie w stanie spoczynku i urzędnicy wojskowi do lat 50, a oficerowie zawodowi do lat 60, podoficerowie rezerwy, podoficerowie byłych tajnych organizacji i podoficerowie w stanie spoczynku do lat 40, a podoficerowie zawodowi do lat 50, lekarze, felczerzy, lekarze i felczerzy weterynarii do lat 50, kierowcy, specjaliści samochodowi, specjaliści lotnictwa i broni pancernej do lat 40. Dekret zapowiadał jednocześnie rejestrację mężczyzn urodzonych w latach 1911—1920, kobiet lekarzy do lat 30, starszych pielęgniarek, sanitariuszek, radiotelegrafistek i telegrafistek od 19 do 30 roku życia¹⁰.

Od stawiennictwa do poboru i rejestracji zwolnione zostały osoby ułomne i kaleki, właściciele i dyrektorzy fabryk oraz zakładów przemysłowych, pracownicy kolei, poczt, telegrafów i dróg wodnych, funkcjonariusze milicji i Korpusu Bezpieczeństwa Publicznego, wysoko kwalifikowani pracownicy fabryk, przedsiębiorstw i urzędów państwowych, nauczyciele szkół średnich, profesorowie, wykładowcy i asystenci szkół wyższych oraz naukowcy zatrudnieni w laboratoriach i instytutach nauko-

⁷ Ustalenie dokładnych stanów liczebnych partyzanckich oddziałów Armii Ludowej oraz liczby tych żołnierzy Armii Ludowej, którzy weszli w skład Wojska Polskiego, wymaga szczegółowego studium źródłowego. W oparciu o kadry oddziałów partyzanckich kształtował się też aparat Milicji Obywatelskiej. Por. Kersten, o.c., s. 89; F. Zbiniewicz, *Rola PPR w kształtowaniu politycznego oblicza WP*, „Myśl Wojskowa” 1963, nr 10, s. 32.

⁸ Ustawa z 21 VII 1944 o przejęciu zwierzchnictwa nad Armią Polską w ZSRR i o scaleniu Armii Ludowej i Armii Polskiej w jednolite Wojsko Polskie, Dz. URP nr 1, poz. 2; *Organizacja*, t. I, s. 108; F. Zbiniewicz, *Armia Polska w ZSRR. Studia nad problematyką pracy politycznej*. Warszawa 1963.

⁹ Jurgielewicz, o.c., s. 85 nn.; *Organizacja*, t. I, s. 122, 152; Kersten, o.c., s. 96.

¹⁰ *Dekret PKWN o mobilizacji do Wojska Polskiego*, Dz. URP nr 2, poz. 5; por. Jurgielewicz, o.c., s. 137 nn.; Kersten, o.c., s. 98.

wych, osoby duchowne wszelkich wyznań, jedyni żywiciela rodzin, posiadający co najmniej dwoje dzieci, a także kobiety specjalistki mające dzieci na utrzymaniu. Przegląd i mobilizacja osób należących do roczników oraz rejestracja mężczyzn z roczników 1911—1920 miały być przeprowadzone w okresie od 20 do 31 sierpnia 1944 r.

Przystępując do mobilizacji władze wojskowe przeprowadziły orientacyjne obliczenia liczby osób, które miały być wcielone do szeregów w wyniku przeprowadzonego poboru. Podstawę wyjściową obliczeń stanowiły dane statystyczne spisu powszechnego przeprowadzonego w 1931 r., skorygowane szacunkowo z uwagi na straty, jakie poniosło społeczeństwo polskie w czasie kampanii wojennej 1939 r. oraz w latach okupacji¹¹. Przewidywano, że pobór na wyzwolonych obszarach, przeprowadzony zgodnie z dekretem, doprowadzi do mobilizacji 135,3 tys. osób zdolnych do służby wojskowej¹².

Był to szacunek na pewno zbyt optymistyczny, choć brak danych źródłowych uniemożliwia stwierdzenie, jak wielką popełniono pomyłkę. Mogła ona sięgać nawet kilkudziesięciu procent. Ten błąd jest w pełni zrozumiały, biorąc pod uwagę z jednej strony naturalną chęć jak największego udziału w walce z faszyzmem, z drugiej — brak dobrych podstaw dla określenia faktycznych możliwości mobilizacyjnych.

Do poboru i rejestracji osób podlegających służbie wojskowej przystąpił aparat mobilizacyjny Wojska Polskiego. Centralnym organem tego aparatu było Szefostwo Mobilizacji i Formowania, powołane rozkazem z 8 VIII 1944¹³. Na czele Szefostwa stanął gen. bryg. Bronisław Półturzycki. Sprawami poboru i rejestracji kierował Departament Mobilizacji tego Szefostwa¹⁴. Realizacją zadań związanych z poborem i rejestracją zajęły się Rejonowe Komendy Uzupelnień, powołane zgodnie z zarządzeniem kierownika Resortu Obrony Narodowej z 16 VIII 1944¹⁵ i komisje poborowo-rejestracyjne, zorganizowane przy poszczególnych komendach. Zasadniczą rolę odgrywały faktycznie komisje poborowe¹⁶.

Do mobilizacji przystępowano w wyjątkowo trudnych warunkach. W niektórych nadwiślańskich i północnych powiatach wyzwolanego obszaru toczyły się jeszcze działania wojenne. W powiatach wyzwolonych wcześniej życie społeczne, zburzone wydarzeniami lat okupacji i działaniami wojennymi, znajdowało się zaledwie w pierwszym stadium tej normalizacji, na jaką pozwalały zniszczenia i poniesione straty. Kształtowały się dopiero zęby administracji państwowej. Trwały ruchy migracyjne ludności, spowodowane działaniami wojennymi. Tak np. oficerowie Sze-

¹¹ W. Romanowski, *Analiza stanu ludnościowego w Polsce z punktu widzenia możliwości mobilizacyjnych w okresie od 22 lipca 1944 do 30 maja 1945 r.* (maszynopis). Warszawa 1961, Materiały i Dokumenty Wojskowego Instytutu Historycznego (cyt. dalej: MiD WIH), teczka IV/3/2, s. 33.

¹² Centralne Archiwum Wojskowe (dalej: CAW), Szefostwo Mobilizacji i Uzupelnień (dalej: SMiU), t. 137, s. 39; Zarządzenie szefa Mobilizacji i Formowania o skierowaniu roczników poborowych do oddziałów i formacji Wojska Polskiego.

¹³ *Organizacja*, t. I, s. 113; W. Jurgielewicz, *Organizacja aparatu uzupelnień ludowego Wojska Polskiego*, „Myśl Wojskowa” 1963, nr 8, s. 77.

¹⁴ *Organizacja*, t. I, s. 161.

¹⁵ *Organizacja*, t. I, s. 127 nn.

¹⁶ O zasadach ich działań — CAW, akta Dowództwa Formowania Armii Polskiej w ZSRR, teczka 131, s. 25, Instrukcja Oddziału Organizacyjnego Sztabu Głównego WP o obowiązkach i pracy komisji poborowych. Zob. też W. Romanowski, *Organizacja, formowanie i działalność aparatu mobilizacji i uzupelnień w latach 1943—1945* (maszynopis). Warszawa 1961, MiD WIH, t. IV/3/4, s. 35, 39; tenże, *Analiza*, s. 4 nn.

fostwa Mobilizacji i Formowania po inspekcji przeprowadzonej w końcu sierpnia 1944 r. w siedleckiej Rejonowej Komendzie Uzupełnień, raportowali m. in.: „Część miasta Siedlec jest zniszczona, mieszkańcy dopiero powracają z różnych okolic do miasta. Brak danych kto zaginął, kogo zabrali Niemcy, kto przybył. Rady powiatowe zorganizowane, ale gminnych jeszcze nie ma”¹⁷.

Ujawniły się również poważne przeszkody związane z tworzeniem terenowego aparatu mobilizacyjnego — niedobór przydatnego personelu, brak środków transportowych, trudności lokalowe¹⁸. W tej sytuacji naczelne władze wojskowe zmuszone były przesunąć termin rozpoczęcia akcji poborowej i wyznaczyły go na 25—26 VIII 1944¹⁹. Wkrótce okazało się, że niektóre komendy nie mogły podjąć akcji poborowej również w nowym terminie. Szczególne opóźnienia w tym zakresie nastąpiły w komendach działających na terenach przyfrontowych, zwłaszcza w Ostrowi Mazowieckiej i Augustowie²⁰.

W toku opóźnionej akcji poborowej ujawniły się nowe trudności techniczno-organizacyjne. Nastrecał je częściowy lub całkowity brak odpowiednich materiałów ewidencyjnych w niektórych urzędach gminnych i zarządach miejskich. Materiały ewidencyjne, zachowane w innych urzędach w dobrym na pozór stanie, nie mogły natomiast budzić zaufania, ponieważ w czasie okupacji były one częstokroć celowo fałszowane w związku z wywozem na roboty do Rzeszy hitlerowskiej²¹. Braki w zakresie ewidencji stopniowo likwidowano. Pomagały w tym specjalne ekipy złożone z funkcjonariuszy milicji i z żołnierzy wydzielonych przez jednostki wojskowe. Ekipy takie działały m. in. na Rzeszowszczyźnie²².

Aparat mobilizacyjny podczas akcji poborowej zmuszony był również do przewycięzania przeszkód, wynikających z ówczesnej skomplikowanej sytuacji politycznej. Na wywołanych obszarach istniały poważne siły tzw. obozu prolondyńskiego. Siły te występowały aktywnie przeciw wszelkim przedsięwzięciom, które przyczyniały się do umocnienia demokratycznego ustroju i reprezentujących ten ustrój demokratycznych organów władzy. Ich aktywność przejawiała się m. in. w akcji zmierzającej ku złamaniu mobilizacji²³.

Akcja sił podziemia działających z inspiracji Rady Jedności Narodowej, miała różnorodny charakter. Zrywanie afiszów z tekstem dekretu mobilizacyjnego PKWN i z tekstem zarządzeń mobilizacyjnych, wydawanych przez władze wojskowe, było zjawiskiem częstym. Towarzyszyło temu rozwieszanie ulotek nawołujących do bojkotu mobilizacji i do uchylania się od poboru. W miejsce zniszczonych afiszów mobilizacyjnych umieszczano wrogie ulotki propagandowe, zawierające kłamliwe przestrogi i ostrzegawcze pogróżki. Na temat mobilizacji rozprzestrzeniano plotki i dezinformacyjne wiadomości²⁴.

Akcji propagandowej towarzyszyła terrorystyczna działalność podzie-

¹⁷ OAW, zespół akt SMiU, teczka 437, s. 32.

¹⁸ Jurgielewicz, *Organizacja*, s. 148; CAW, akta Sztabu Głównego WP, teczka 411, s. 9; Sprawozdanie szefa Mobilizacji i Uzupełnień dla Naczelnego Dowódcy WP o przebiegu mobilizacji z 27 X 1944.

¹⁹ *Organizacja*, s. 147.

²⁰ Sprawozdanie cyt. w przyp. 18; Kersten, *oc.*, s. 99;

²¹ Jurgielewicz, *Organizacja*, s. 148; Romanowski, *Analiza*, s. 29.

²² CAW, SMiU, t. 437, s. 122; Częściowe sprawozdanie komendanta RKU Rzeszów o przebiegu mobilizacji i rejestracji, opracowane 21 IX 1944.

²³ Jurgielewicz, *Organizacja*, s. 148.

²⁴ *Ibidem*, s. 149; szerzej na ten temat Kersten, *oc.*, s. 100 nn.

mia. W niektórych powiatach działały uzbrojone grupy, które niszczyły dokumenty niezbędne do przeprowadzenia poboru i rejestracji, przerywały łączność telefoniczną i demolowały lokale komisji poborowych²⁵. Groziły one represjami i nierzadko pogroźki te wprowadzały w czyn. Ich dziełem były krwawe akty terrorystyczne. Miały one miejsce między innymi w Zamościu (zamordowanie komendanta RKU), w Siedlcach (śmierć sekretarza komisji rejestracyjnej), w Jarosławiu (zabójstwo oficera, który w mundurze stawiał się przed komisją poborową)²⁶.

W warunkach szczególnie trudnych, niekiedy wręcz niebezpiecznych, odbywał się pobór na Rzeszowszczyźnie. Do akcji wymierzonej przeciw mobilizacji włączyło się tu nacjonalistyczne podziemie ukraińskie (banderowcy)²⁷. Działalność podziemia natrafiała tu na podatny grunt z tej również racji, że na Rzeszowszczyźnie uchylanie się od służby wojskowej miało w pewnym stopniu charakter tradycji, która utarła się jeszcze w czasach zaboru austriackiego²⁸.

Przeciwdziałanie podziemia nie doprowadziło do załamania się akcji mobilizacyjnej. Akcja ta nie przebiegała jednak tak sprawnie, jak tego oczekiwali władze naczelne wojskowe. Zaplanowana pierwotnie na 10 dni, zaczęła się przedłużać, a jej wyniki, całkiem zresztą znaczne, nie pokrywały się z optymistycznymi przewidywaniami i nie następowały tak szybko, jak się tego spodziewano.

Do 5 września, a więc w pięć dni po upływie pierwotnie wyznaczonego terminu zakończenia akcji poborowej, zmobilizowano 36 544 osoby²⁹. We wrześniu i w ciągu dwóch pierwszych dekad października akcja poborowa poczyniła dalsze postępy. Do 20 X 1944 zmobilizowano 1935 oficerów, 9930 podoficerów i 54 333 szeregowców, tj. łącznie 66 198 osób³⁰. Stanowiło to ok. 50% tej liczby poborowych, jaką spodziewano się pierwotnie zmobilizować na wyzwolonych obszarach państwa polskiego.

W związku z poważnym niedoborem oficerów, podoficerów i szeregowców obniżona została górna granica stanów osobowych poszczególnych dywizji piechoty. W 1 Korpusie Polskich Sił Zbrojnych sformowanym w ZSRR dywizje piechoty posiadały ponad 11 tys. żołnierzy³¹. Obecnie górna granica stanu osobowego dywizji piechoty, ustalona na okres przejściowy, została określona na 9,5 tys. żołnierzy³². Naczelne dowództwo WP zdecydowało się ponadto na rozszerzenie akcji mobilizacyjnej i zarządziło 22 X 1944 powołanie do służby wojskowej męzczyzn urodzonych w roku 1925 i w latach 1915—1920³³. W zarządzeniu tym powoływano się na ustawę o powszechnym obowiązku wojskowym z 9 IV 1938 r. oraz na dekret PKWN z 15 VIII 1944 r. Nie uzyskało to jednak aprobaty ze stro-

²⁵ Jurgielewicz, *Organizacja*, s. 148; Romanowski, *Analiza*, s. 15 mn.

²⁶ CAW, SMiU,teczka 411, s. 9 nn; Sprawozdanie szefa Oddziału Mobilizacyjnego Szefostwa Mobilizacji i Formowania z 27 października 1944 r. o przebiegu mobilizacji i rejestracji. *Organizacja*, t. IV, s. 358; Kersten, *o.c.*, s. 101 nn.

²⁷ Jurgielewicz, *Organizacja*, s. 149.

²⁸ Romanowski, *Analiza*, s. 16.

²⁹ CAW, SMiU,teczka 500, s. 4; Informacja przesłana 5 IX 1944 przedstawicielowi rządu ZSRR gen. Nikołajowi Bułganinowi przez szefa Mobilizacji i Uzupelnien.

³⁰ CAW, Sztab Główny WP,teczka 411, s. 13; Raport szefa Mobilizacji i Uzupelnien z 24 X 1944.

³¹ *Organizacja*, I, s. 16.

³² *Ibidem*, s. 219.

³³ Romanowski, *Analiza*, s. 22.

ny Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego³⁴, który uznał, że zarządzenie to nie posiada podstawy prawnej, ponieważ nie chciał nawiązywać do ustawy z 1938 r., a dekret z 15 VIII 1944 nie zawierał postanowień o poborze rocznika 1925 i roczników 1915—1920. Nowy dekret PKWN, sankcjonujący zarządzenie Naczelnego Dowództwa o dalszej częściowej mobilizacji ukazał się dopiero 30 X 1944³⁵.

Dekret ten umożliwiał bardziej wszechstronne wykorzystanie rezerw mobilizacyjnych kraju również dlatego, że podwyższał o pięć lat poborową granicę wieku oficerów rezerwy, podoficerów rezerwy oraz różnego rodzaju specjalistów³⁶.

W wyniku rozszerzonej akcji mobilizacyjnej, prowadzonej przy znacznie wydatniejszej pomocy organów administracji, do służby wojskowej zdołano powołać jeszcze kilkadziesiąt tysięcy osób. Rozmiary mobilizacyjnych uzupełnień były jednak niewspółmierne do istniejących potrzeb. Skłoniło to naczelne władze ludowego Wojska Polskiego do zaniechania poczynić, które zmierzały do utworzenia 3 armii WP³⁷.

W toku mobilizacji dokonanej na podstawie sierpniowego i październikowego dekretu PKWN do 31 XII 1944 do służby wojskowej powołano 4203 oficerów, 21 330 podoficerów, 4666 kandydatów do szkół oficerskich i 80 011 szeregowców, tj. łącznie 110 210 osób³⁸.

Nie udało się ustalić liczby zmobilizowanych członków byłych organizacji podziemnych. Nie ulega jednak wątpliwości, że była ona duża. Do szeregów ludowego Wojska Polskiego zgłosiły się organizacje zbrojne podlegające Radzie Obrony Narodu, która była związana z rządem emigracyjnym, ale reprezentowała demokratyczny odłam podziemia i 25 VII 1944 uznała Krajową Radę Narodową i Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego³⁹. Deklarację w imieniu tych organizacji złożył ich komendant główny, płk. Andrzej Petrykowski pseudonim: Tarnawa i jego szef sztabu płk. Rawicz⁴⁰. Do szeregów ludowego Wojska Polskiego stawili się w olbrzymiej mierze także żołnierze Batalionów Chłopskich⁴¹ i Armii Krajowej⁴². Świadczą o tym m. in. zgłoszenia notowane w lubelskiej Rejonowej Komendzie Uzupełnień, gdzie w pierwszych trzech dniach poboru (23—26 VIII 1944) stawili się 64 oficerów w tym 22 z AK, 237 podoficerów, z czego 58 z AK i 702 szeregowców z tego 203 z AK. Razem na ogólną liczbę 1002 osób, które stawili się do poboru, było 283 członków AK⁴³.

W wyniku mobilizacji przeprowadzonej na wyzwolonych terenach Polski w drugiej połowie 1944 r. oraz dzięki napływowi uzupełnień zmobilizowanych na terenach wcielonych do ZSRR, nastąpił poważny wzrost

³⁴ Ibidem. Kierownik Resortu Obrony Narodowej, gen. broni Michał Żymierski, wzmiankując później o przejściowym wstrzymaniu wydanego zarządzenia, stwierdził, że nie sprawiało to jakichś wyjątkowych komplikacji, ponieważ resort posiadał informacje o transportach uzupełnień zdążających ze Związku Radzieckiego — Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), Protokoły posiedzeń Rządu Tymczasowego, t. I, s. 173, prot. nr 21 z 21 III 1945.

³⁵ Dz. U. RP, 1944, nr 10, poz. 51; Jurgielewicz, *Organizacja*, s. 152; Kersten, o.c., s. 105.

³⁶ Zarządzenia wykonawcze ob. *Organizacja*, I, s. 247 nn.

³⁷ *Organizacja*, t. I, s. 257; Kersten, o.c., s. 110.

³⁸ *Organizacja*, t. I, s. 300; Jurgielewicz, *Organizacja*, s. 154.

³⁹ Jurgielewicz, *Organizacja*, s. 142.

⁴⁰ „Rzeczpospolita” nr 18, 24 VIII 1944.

⁴¹ *Organizacja*, t. I, s. 196; Romanowski, *Analiza*, s. 5.

⁴² Jurgielewicz, *Organizacja*, s. 143; szerzej na ten temat Kersten, o.c., s. 91 nn.

⁴³ Jurgielewicz, *Organizacja*, s. 143.

stanu osobowego ludowego Wojska Polskiego. Wojsko to, według stanu na 1 I 1945 liczyło 28 303 oficerów, 60 747 podoficerów, 13 181 chorążych i 187 041 szeregowców, łącznie 289 272 żołnierzy⁴⁴.

W styczniu 1945 r. wysiłek aparatu mobilizacyjnego skupił się na akcji zmierzającej ku powołaniu oraz wcieleniu do szeregów wojska tych wszystkich, którzy dotychczas uchylali się od służby. Od połowy grudnia 1944 r. rejonowe komendy uzupełnień, zgodnie z zarządzeniem Szefostwa Mobilizacji i Uzupełnień, przygotowywały wykazy uchylających się od służby wojskowej⁴⁵. W okresie od 9 do 25 stycznia nastąpił pobór uchylających się, przeprowadzony przy wydatnej pomocy organów administracji i Milicji Obywatelskiej. Doprowadził on dodatkowo do zmobilizowania 1184 oficerów, 5364 podoficerów i 20 938 szeregowców, tj. łącznie 27 486 osób⁴⁶. Zakończyła się na tym w zasadzie długotrwała akcja mobilizacyjna podejmowana na terenach wyzwolonych w 1944 r. Na ziemiach tych w okresie od sierpnia 1944 r. do 20 lutego 1945 r. powołano łącznie 125 664 osoby⁴⁷. W okresie następnym w wysiłku mobilizacyjnym uczestniczyły już także centralne tereny państwa polskiego, wyzwolone w wyniku działań wojennych, przeprowadzonych w ramach zimowej ofensywy 1945 r.

Akcja mobilizacyjna przeprowadzona w centrum wyzwolonego kraju, została poprzedzona odpowiednimi przygotowaniem organizacyjnymi. W ramach tych przygotowań utworzono 41 rejonowych komend uzupełnień, powołanych zgodnie z zarządzeniem Ministra Obrony Narodowej z 20 I 1945⁴⁸. Opracowane zostały dla nich już wcześniej szacunkowe zestawienia określające przewidywaną liczbę osób, które stawia się do poboru⁴⁹; oceniano ją na 136 340 osób⁵⁰. Nowo utworzone komendy w pierwszym okresie swej działalności sporządziły ewidencję osób należących do roczników poborowych. Właściwą akcję mobilizacyjną rozpoczęły dopiero w oparciu o postanowienia dekretu wydanego 22 III 1945 przez Rząd Tymczasowy RP, zbieżne na ogół z postanowieniami dekretu z 15 VIII 1944⁵¹. Mobilizacja odbywała się etapami, zgodnie z realizacją planów rozbudowy wojska. W ciągu kwietnia zdołano zmobilizować i wcielić do wojska około 50 tys. osób⁵². W okresie od sierpnia 1944 r. do kwietnia 1945 r. na ziemiach wchodzących w skład państwa polskiego zmobilizowano zatem łącznie około 196 tys. osób⁵³.

Wyniki mobilizacji przeprowadzonej w 1945 r. (do kwietnia włącznie) wpłynęły na poważny wzrost stanu osobowego ludowego Wojska Polskiego. W dniu 1 V 1945, a więc na niespełna dziesięć dni przed kapitulacją hitlerowskiej Rzeszy, ludowe Wojsko Polskie liczyło 338 806 żołnierzy⁵⁴. W skład wojsk liniowych i odwodów wchodziły: 14 dywizji pie-

⁴⁴ Jurgielewicz, *Organizacja*, s. 411.

⁴⁵ Romanowski, *Analiza*, s. 35.

⁴⁶ *Ibid.*, s. 38.

⁴⁷ CAW, akta Sztabu Głównego WP, teczka 218, s. 153; Zestawienie cyfrowe wyników mobilizacji na 20 II 1945.

⁴⁸ *Organizacja*, t. I, s. 307.

⁴⁹ Romanowski, *Analiza*, s. 42 nn.

⁵⁰ Jurgielewicz, *Organizacja*, s. 274.

⁵¹ Dz. U. RP, 1945, nr 11, poz. 55.

⁵² Romanowski, *Analiza*, s. 50.

⁵³ *Ibidem*, s. 56; Jurgielewicz, *Organizacja*, s. 399.

⁵⁴ Jurgielewicz, *Organizacja*, s. 320 nn.

choty, 2 dywizje artylerii, 3 dywizje artylerii przeciwlotniczej, 3 dywizje lotnictwa, 3 brygady zapasowe, 1 brygada kawalerii, 10 brygad artylerii, 2 brygady pancerne, 5 brygad inżynieryjno-saperskich, 15 samodzielnych pułków różnych rodzajów broni, kilkadziesiąt samodzielnych batalionów różnych broni i służb, a ponadto korpus pancerny i korpus lotnictwa⁵⁵.

Wraz z żołnierzami zaangażowanymi do obsługi lotnictwa cywilnego (1330 osób), pracownikami cywilnymi wojska (3864 osoby), funkcjonariuszami Korpusu Bezpieczeństwa Publicznego (8255 osób) i funkcjonariuszami Milicji Obywatelskiej (44 157 osób), 1 V 1945 znajdowało się pod bronią łącznie 396 422 obywateli wyzwolonego kraju⁵⁶.

III

Akcja mobilizacyjna, w wyniku której formujące się oddziały ludowego Wojska Polskiego miały być wyposażone w niezbędną ilość koni i środków transportu konnego, rozpoczęła się o dwa miesiące później niż mobilizacja rezerw osobowych. Jej podstawę prawną stanowiło zarządzenie kierownika Resortu Obrony Narodowej z 6 X 1944⁵⁷, wydane z powołaniem się na ustawę z 30 III 1939 o powszechnym obowiązku świadczeń rzeczowych i na zarządzenie prezydenta RP z 26 VII 1939 o obowiązku odstępowania zwierząt pociągowych, wozów, pojazdów mechanicznych i rowerów dla celów obrony państwa. Organem centralnym, któremu podlegały sprawy mobilizacji koni, wozów i uprzęży było Szefostwo Mobilizacji i Uzupełnień, a ściślej — Oddział Mobilizacyjny tegoż szefostwa.

Potrzeby wojska w odniesieniu do koni przestawił szef Oddziału Organizacyjno-Etatowego Sztabu Głównego WP, płk W. Piotrowski. Z dokonanych przez niego obliczeń wynikało, że wojsko, zgodnie z planem jego rozbudowy, potrzebuje 24 243 koni⁵⁸. Oceny możliwości mobilizacyjnych dokonano metodą szacunkową opartą m. in. na podstawie korespondencji ze starostami. Ocena ta wypadła nader ujemnie. Poglówie koni na wyzwolonych obszarach kraju było poważnie przetrzebione w wyniku mobilizacji przeprowadzonej przez władze polskie w 1939 r., a następnie wskutek rabunkowej, pięcioletniej eksploatacji okupanta i w wyniku strat spowodowanych działaniami wojennymi⁵⁹. Rozmiary poboru, którego zamierzano dokonać w toku przygotowywanej mobilizacji określono ostatecznie na 16 500 koni⁶⁰ i 2000 wozów⁶¹.

Mobilizacja w większości powiatów, zgodnie z rozkazem kierownika Resortu Obrony Narodowej, rozpoczęła się 20 X 1944. W powiatach przyfrontowych nastąpiło częściowe, niekiedy dość poważne opóźnienie. W toku akcji poborowej aparat mobilizacyjny natrafił na rozliczne trudności. W tej sytuacji akcja poborowa, zaplanowana pierwotnie na 20 dni, zaczęła się przedłużać i nie przynosiła oczekiwanych wyników. Do 10 XI

⁵⁵ Ibid., s. 334 nn.

⁵⁶ Ibid., s. 320 nn.

⁵⁷ Dz. U. RP, 1944, nr 7, poz. 40; CAW, SMiU,teczka 300, s. 105; Rozkaz nr 42 Naczelnego Dowódcy WP z 7 X 1944 stanowiący podstawę poboru koni.

⁵⁸ Romanowski, *Mobilizacja*, s. 14.

⁵⁹ Ibid., s. 3 nn.

⁶⁰ Jurgielewicz, *Organizacja*, s. 155.

⁶¹ Romanowski, *Mobilizacja*, s. 30.

1944, a więc w okresie przewidzianym na akcję poborową, zmobilizowano 8,8 tys. koni⁶².

Wobec tego, że akcja mobilizacyjna nie przyniosła oczekiwanych wyników, naczelne władze zostały zmuszone do przedłużenia okresu jej trwania oraz do podwyższenia górnej granicy wieku koni podlegających poborowi⁶³. Pozwoliło to na częściową poprawę wyniku poboru. W ciągu listopada w toku dodatkowej akcji mobilizacyjnej, uzyskano 1785 koni⁶⁴, zaś do 31 XII 1944 efekty całokształtu zabiegów mobilizacyjnych w tym zakresie były następujące: 14 991 koni, 1310 wozów, 1408 kompletów uprzęży⁶⁵. Wobec zaniechania poczynań związanych z formowaniem 3 armii wojsko nie odczuwało już poważniejszego niedoboru koni. W tej sytuacji Naczelne Dowództwo WP zdecydowało się na przerwanie dalszej akcji mobilizacyjnej⁶⁶.

W Nacelnym Dowództwie WP w początku stycznia 1945 r. zaczęto liczyć na rychłe wyzwolenie nowych obszarów kraju i na towarzyszący temu znaczny wzrost rezerw mobilizacyjnych. Rachuby te rzeczywiście spełniły się wkrótce, ale nowych zasobów pogłowia końskiego nie eksploatowano już tak intensywnie w celach mobilizacyjnych, ponieważ większość zapotrzebowania wojska na konie zaspokajano w okresie następnym z rezerw, które stanowiły konie zdobyte na nieprzyjacielu. Podobnie przedstawiała się sprawa wozów i uprzęży.

IV

Rozwój gospodarki narodowej Polski w latach 1944—1945 cechowało przezwyciężanie olbrzymich zniszczeń wojennych kraju oraz poświęcanie możliwie dużych środków na rozwój sił zbrojnych i odbudowę ziem zachodnich. Rozdział zasobów finansowych przeznaczonych na realizację wymienionych zadań odbywał się w ramach budżetu uchwalonego przez czynniki rządowe na podstawie postulatów przedkładanych przez poszczególne resorty. W 1944 r. ustalenia budżetowe wyzwolonej części kraju były ujmowane w ramach jednomiesięcznych prowizoriów. Od lutego 1945 r. prowizoria budżetowe posiadały już charakter kwartalny.

Udział Resortu Obrony Narodowej w nakładach finansowych kraju zapoczątkowany został w zasadzie od 1 IX 1944 i kształtował się w oparciu o kwartalne prowizoria tego resortu. W interesujących nas miesiącach był on zawsze znaczny, ale w poszczególnych okresach budżetowych kształtował się nader nierównomiernie. Wysokość tych wydatków ilustruje tabela 1⁶⁷.

Zestawienie to ukazuje systematyczny wzrost wydatków wojskowych

⁶² CAW, SMiU, teczka 373, s. 26; Raport szefa Mobilizacji i Uzupełnień o wynikach mobilizacji koni, według stanu na 10 XI 1944.

⁶³ Romanowski, *Mobilizacja*, s. 20, 25.

⁶⁴ CAW, SMiU, teczka 373, s. 26; Raport szefa Mobilizacji i Uzupełnień o wynikach mobilizacji koni według stanu na 30 XI 1944.

⁶⁵ CAW, SMiU, teczka 406, s. 1; Raport szefa Mobilizacji i Uzupełnień o wynikach mobilizacji koni, wozów i uprzęży według stanu na 31 XII 1944.

⁶⁶ Romanowski, *Mobilizacja*, s. 30.

⁶⁷ Publikowane tabele oparte są o pracę: M. Dziarmakowski. *Finansowanie Wojska Polskiego w czasie drugiej wojny światowej (okres od pierwszych dni maja 1943 r. do 30 czerwca 1945 r.)*. Warszawa 1962 (maszynopis), MiD WIH, teczka IV/3/29, s. 51; procentowy udział wydatków wojskowych oparty na wyliczeniach dokonanych przez Kersten, o.c., s. 110 nn.

w stosunku do wydatków ogólnopaństwowych. Największe sumy wydatkowano w październiku. Nastąpiło to w związku z poważną rozbudową wojska oraz nakładami finansowymi na rzecz mobilizacji rezerw osobo-

Wykaz wydatków na rzecz wojska w drugiej połowie 1944 r.

Okres budżetowy	Sumy preliminowane	Sumy wydane	Procentowy udział wydatków na wojsko w budżecie PKWN
Sierpień—wrzesień	80 165 000	27 889 967	6—7%
Październik	150 015 000	149 559 124	27%
Listopad	150 000 000	113 191 658	45%
Grudzień	100 000 000	102 085 668	ok. 55%
Razem	480 180 000	392 726 417	ok. 31%

wych i materiałowych. Część sum przyznanych w październiku 1944 r. Resortowi Obrony Narodowej była wykorzystywana jeszcze w marcu następnego roku⁶⁸.

W pierwszym kwartale 1945 r. wydatki uległy częściowemu zmniejszeniu (tabl. 2).

Wydatki wojskowe w I kwartale 1945 r.

Okres budżetowy	Sumy preliminowane	Sumy wydatkowane
Styczeń	140 000 000	76 064 832
Luty	—	99 830 591
Marzec	100 000 000	84 226 552
Razem	240 100 000	260 121 795

Na podstawie dostępnych materiałów nie udało się stwierdzić jak układały się wzajemne proporcje pomiędzy wydatkami ogólnopaństwowymi a wydatkami wojskowymi w początkach 1945 roku. Wydatki przekroczyły sumę preliminowaną. Było to zjawisko typowe i w następnych miesiącach. Jego stwierdzenie ma dla naszych rozważań znaczenie o tyle istotne, że dla drugiego kwartału 1945 nie udało się odszukać odpowiednich materiałów ukazujących wysokość wydatków Resortu Obrony Narodowej. Nie ulega jednak wątpliwości, że wydatki te stanowiły ogromne obciążenie kraju.

Wydatki finansowe na wojsko stanowiły w istocie tylko część tego udziału ekonomiki wyzwolonego kraju, który wносиła ona w dzieło zwycięstwa. Należy mieć na uwadze również poważne świadczenie rzeczowe. Uczestniczyła w nich przede wszystkim wieś. Rozmiarów świadczeń rolnictwa nie uda się zapewne nigdy ściśle ustalić, ponieważ były one realizowane nie tylko za pośrednictwem planowych dostaw obowiązkowych, lecz także w drodze rekwizycji, stosowanych w majątkach obszarni-

⁶⁸ Dziarmakowski, o.c., s. 56.

czych⁶⁹. Podstawę prawną dostaw obowiązkowych rolnictwa stanowił dekret PKWN z 17 VII 1944 o wojennych świadczeniach rzeczowych. Rozmiary dostaw obowiązkowych, którymi rolnictwo zostało obciążone, były ustalone w ścisłej zależności od potrzeb aprowizacyjnych kraju i woj-ska. Przedstawiały się one następująco: 813 tys. ton zbóż, 773 tys. ton ziemniaków, 94,4 tys. ton żywca oraz 112 tys. ton siana. Z dostaw tych, zgodnie z uchwałą PKWN z 23 X 1944 korzystało wojsko. Jego udział został ustalony w następujących granicach: 531 tys. ton zbóż (62% dostaw), 300 tys. ton ziemniaków (40% dostaw), 56,8 tys. ton żywca (60% dostaw) oraz 113 tys. ton siana (100% dostaw). We wrześniu i październiku 1944 r. zakres obowiązkowych dostaw został znacznie rozszerzony. Objęte nimi zostały artykuły żywnościowe pochodzenia roślinnego (proso, gryka, nasiona roślin oleistych, strączkowych i pastewnych), a także słoma, surowce roślinne (włókno lniane i konopne), wełna, włosie końskie i skóry surowe⁷⁰.

Dostawy obowiązkowe były obciążeniem, które na zniszczonej okupacją wsi nie mogły cieszyć się popularnością, pomimo zrozumienia ich konieczności. Do drugiej dekady listopada 1944 r. dostawy zostały zrealizowane w około 40%. Zaległości w dostawach powodowane były zarówno przyczynami obiektywnymi (brak środków transportowych, jesienne spiętrzenie prac rolnych), jak też niechęcią chłopów, podsycaną przez działalność propagandową podziemia. Do końca 1944 r. dostawy osiągnęły 65% wymiaru zbóż, 72% ziemniaków, 53% mięsa i 97% paszy. Na poczet dostaw zaliczane były rekwizycje udokumentowane kwitami⁷¹.

W pierwszych miesiącach 1945 r. obowiązek świadczeń wojennych został rozciągnięty na świeżo wyzwolone obszary kraju, dla których ustalono odpowiednie wielkości świadczeń.

Brak informacji nie pozwala na ścisłe stwierdzenie, w jakim stopniu z dostaw tych miało korzystać wojsko. Jego udział kształtował się zapewne w granicach zbliżonych do udziału wojska w wynikach dostaw realizowanych na obszarach wyzwolonych w 1944 r.

Ustalenie ściślejszych niemałych rozmiarów wysiłku mobilizacyjnego przemysłu jest nieporównanie trudniejsze. Wynika to m. in. stąd, że nie istniał żaden organ centralny, który prowadziłby ścisłą ewidencję świadczeń przemysłu na rzecz wojska. Świadczenia te miały charakter sporadyczny, a ich wysokość kształtowała się nader nierównomiernie, w ścisłej zależności od tych możliwości, jakimi dysponowały zdewastowane zakłady produkcyjne.

Ziemie wyzwolone w 1944 r., charakteryzujące się niskim poziomem industrializacji i ogromnym stopniem zniszczeń wojennych nie mogły wiele świadczyć na rzecz wojska. Poważniejszymi możliwościami dysponował na tym terenie stosunkowo mniej zniszczony przemysł naftowy, skoncentrowany na obszarze województwa rzeszowskiego. Większość jego produkcji była przeznaczona na potrzeby wojska. Stosunkowo korzystnie, pomimo poważnych zniszczeń, przedstawiała się sytuacja w dziedzinie dostaw realizowanych przez przemysł lekki. Przemysł włókienniczy Białegostoku przystąpił do wykonywania zamówień na tkaniny wojskowe i miał ich dostarczyć 60 tys. metrów. Przemysł garbarski i obuwniczy

⁶⁹ Kersten, o.c., s. 112.

⁷⁰ Ibid., s. 114 nn.

⁷¹ Ibid.

przeznaczał na rzecz wojska 60% produkcji. Na rzecz wojska, w znacznym stopniu wyłącznie, pracowały również zakłady przemysłu rolno-spożywczego (młyny, piekarnie, gorzelnie, rektyfikatornie spirytusu, cukrownie). Dostawami wojskowymi objęte były również wyroby przemysłu tytoniowego ⁷².

W pierwszej połowie 1945 r., w związku z całkowitym wyzwoleniem ziem polskich, nastąpiło wielokrotne zwiększenie potencjału przemysłu. Wobec ogromu zniszczeń wojsko mogło jednak przede wszystkim liczyć na dostawę paliw oraz wyrobów przemysłu lekkiego i rolno-spożywczego ⁷³. Na dostawach realizowanych przez te gałęzie przemysłu opierała swoją działalność intendentura ludowego Wojska Polskiego ⁷⁴.

Na uwagę zasługuje wreszcie wysiłek narodu w dziedzinie odbudowy kolejnictwa, które świadczyło usługi na rzecz Armii Radzieckiej i Wojska Polskiego i niejednokrotnie wyzyskiwane było niemal wyłącznie dla potrzeb wynikających z działań wojennych. Wysiłek narodu w tej dziedzinie był wyjątkowo intensywny. Przejawiło się to w szybkiej odbudowie zniszczonych szlaków komunikacyjnych — w sierpniu i wrześniu 1944 r. zdołano odbudować około 2400 km linii kolejowych. W dziedzinie kolejnictwa wysiłek mobilizacyjny narodu znalazł swój wyraz w rozwiązaniach natury formalno-prawnej. Zgodnie z dekretem PKWN z 4 XI 1944 r. Polskie Koleje Państwowe zostały zmilitaryzowane ⁷⁵.

*

Z rozważań naszych wynika zarówno wielokierunkowy charakter wysiłku mobilizacyjnego narodu polskiego, jak też zarys rozmiarów tego wysiłku. Poruszone sprawy stanowią kompleks zagadnień, które w polskiej historiografii nie zdobyły jeszcze pełnego oświetlenia. Zasługują one na podjęcie wnikliwych prac badawczych, zdążających ku ocenie wkładu odrodzonego państwa polskiego w dzieło zwycięstwa nad hitlerowskimi Niemcami. Niewątpliwie był on wielki w stosunku do możliwości kraju zniszczonego i wyczerpanego wojną.

МОБИЛИЗАЦИЯ СИЛ ПОЛЬСКОГО НАРОДА В 1944—1945 ГГ.

В 1944—1945 гг. польский народ объявил и осуществил мобилизацию, что потребовало больших усилий. Благодаря этим усилиям сформировалось возрожденное Войско Польское, которое внесло большой вклад в дело победы над гитлеровской Германией.

Сначала, т. е. во второй половине 1944 г. в мобилизации принимала участие только та часть польской общественности, которая населяла территорию на восток от Вислы. Территория эта была освобождена в течение июля—сентября 1944 г. Советской Армией и формированиями I Польской Армии, организованными в СССР. На освобожденных польских землях начала свою деятельность первая легальная польская власть — Польский Комитет Национального Освобождения (ПКНО). Там также объединились формирования I Польской Армии с конспиративными партизанскими отрядами Армии Людовой, в результате чего сформировалось народное Войско Польское, утвержденное законом от 21 июля 1944 г.

⁷² Kersten, o.c., s. 119 nn.

⁷³ Jurgielewicz, *Organizacja*, s. 265.

⁷⁴ M. Fuks, *Krótki zarys rozwoju Głównego Kwatermistrzostwa Wojska Polskiego (1944—1945)*, Warszawa 1962 (maszynopis), MiD WIH,teczka IV/3/37, s. 70 nn.

⁷⁵ Kersten, o.c., s. 123.

Воодушевление польского народа, мобилизовавшего все свои силы, вылилось в различные формы: мобилизация людей, поставка лошадей и подвод, упряжи, снаряжения, продовольствия. Мероприятия эти осуществлялись в исключительно трудных условиях. Страна была разрушена, истощена военными действиями и хищническим хозяйничанием германских оккупационных властей, длившимся свыше пяти лет. Из предварительных подсчетов, проведенных Бюро военных репараций, следует, что Польша потеряла свыше 6 миллионов своих граждан. Сельское хозяйство — основное ядро народного хозяйства — понесло крупнейшие потери: постройки пострадали приблизительно на 15%, поголовье скота — в среднем — на 50%, сельскохозяйственные продукты — более чем на 50%. Еще сильнее пострадала промышленность: на землях освобожденных в 1944 г. промышленность была разрушена более чем на 70%, а на землях, освобожденных в 1945 г., — почти на половину. Финансы, транспорт, связь и торговля были почти полностью разрушены. Это убедительно свидетельствует о том, в каких тяжелых условиях решил провести мобилизацию польский народ, только лишь приступивший к восстановлению разрушенной родины.

Мобилизация началась уже в середине августа 1944 г. Законным основанием мобилизации являлся декрет ПКНО от 15 августа. На военную службу были призваны мужчины 1921—1924 года рождения, младший командный состав запаса — до 40 лет, офицеры запаса и специалисты различных отраслей — до 50 лет, а кадровые офицеры — до 60 лет. Призыв проходил в исключительно трудных условиях. Мобилизационный аппарат был неопытен, не располагал достаточными финансовыми и техническими средствами. Работу осложняли элементы, высказывавшиеся за Лондонское правительство. Они ширили пропаганду против мобилизации и прибегали к террористическим мерам. Вследствие этого мобилизация подвигалась медленнее чем предполагалось. Высшие власти Войска Польского предусматривали, что до сентября 1944 г. можно будет призвать 135.300 человек, способных нести военную службу. Однако эти предположения не вполне осуществились. Осенью 1944 г. было мобилизовано 110.210 человек. Проведенный в стране набор, пополненный набором на территории Советского Союза (ок. 30 тысяч), создал возможность увеличить численность войск. Были созданы две армии и формации, составлявшие резерв Верховного командования Войска Польского; было также организовано необходимое количество тыловых подразделений и формаций. Благодаря дальнейшим пополнениям, состоящим из мобилизованных на территориях, освобожденных в 1945 г., численность войск возросла почти до 339.000 солдат. Вместе с лицами, откомандированными из армии на службу в гражданскую авиацию и лицами, принятыми на службу в милицию, в боевой готовности находилось 396.422 человека.

Мобилизация лошадей и средств конного транспорта началась в октябре 1944 г. на основании распоряжения начальника Ведомства Народной Обороны. Мобилизация охватывала лошадей в возрасте от 4 до 12 лет. Высшие власти Войска Польского рассчитывали приобрести таким образом 16.500 лошадей и 2.000 конных повозок. Мобилизационная кампания проходила медленнее чем предполагалось, но осенью 1944 г. удалось все же мобилизовать 14.991 лошадь, 1.210 повозок и 1.408 упряжек. На деле оказалось, что этого было достаточно для удовлетворения основных нужд армии. Недостающий конный транспорт был вскоре пополнен путем добавочной мобилизации, проведенной на освобожденной в 1945 г. территории, и благодаря крупным военным трофеям.

На нужды армии были также отведены значительные финансовые средства и необходимые материалы. Несмотря на огромные военные разрушения, страна все же предоставила армии 480.180.000 злотых. Этой суммы хватило на денежное довольствие и вознаграждения для армии, а также на расходы, связанные со служебными командировками. В первом квартале 1945 г. армия дополнительно получила сумму в размере 240.100.000 злотых. Размеров ассигнований во втором квартале не удалось установить.

Польская общественность взяла также на себя всю тяжесть продовольственного снабжения армии. С освобожденных в 1944 г. территорий, в частности, поступило для армии 531 тыс. тонн хлеба, 300 тыс. тонн картофеля, 56,8 тыс. тонн мяса и 113 тыс. тонн сена.

Значительное, хотя не установленное в точности, количество продовольствия и фуража поступило также от населения с территорий, освобожденных в 1945 г.

На основании доступных материалов не удалось в точности установить размеров поставок промышленности для армии. Однако известно, что тяжелая и металлообрабатывающая промышленность осуществляла ремонты и починку военного оборудования, легкая же промышленность поставляла обмундирование и прочее снаряжение. Не щадила также польская общественность усилий для восстановления разрушенного транспорта. Самоотверженность польского народа в целом дала армии возможность столь успешно и активно проявить себя в военных действиях, закончившихся разгромом гитлеровской Германии.